

חפץ במעשיהן של רשעים, א"ר חייא רבה מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה בית המקדש בנוי, וחרב, ובנוי, בראשית ברא אלהים, הרי בנוי, היאך מה זאת אמר לנטוע שמים וליסוד ארץ וגוי' (ישעיהו נ"א), והארץ היתה תוהו ובוהו, הרי חרב, היך מה זאת אמר ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו (ירמיהו ד'), ויאמר אלהים יהי אור הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא, היאך מה זאת אמר קומי אורי כי בא אורך (ישעיהו ס'), וכתוב כי הנה החושך יכסה ארץ וגוי' (ישעיהו ס').

כשהקדוש ברוך הוא ברא את העולם כבר ראה את שיעשו הצדיקים והרשעים בעולם הזה. בעיון במדרש עולה מיד השאלה: מה ההוא אמינא לומר שה' אינו יודע איזה מעשה רצוי? ברור מעל לכל ספק שבורא עולם יחפץ במעשה הצדיקים, ולא במעשיהם של הרשעים.

נחזור לאהרון הכהן – "ויעש כן אהרון" על אהרון הוטל התפקיד להעלות את הנרות במשכן. מתפקידו של אהרון היה למצוא מקום אקסטריטוריאלי בעולם הזה. אמנם האור נגזר לעתיד לבוא, אבל יש מקום שהוא מעין עולם הבא – 'המקדש'.

המקדש הוא מקום אקסטריטוריאלי בעולם הזה, הוא השגרירות בין העולם הבא לעולם הזה, ולכן שם צריך להוריד את האור הגנוז לאותו מקום, וזה נעשה על ידי הדלקת הנרות במנורה.

איך עושים זאת? "ויעש כן אהרון", המילה "כן" שאותה השמיטו במעשה הבריאה חוזרת להדלקת הנרות, לומר לנו – אתה יודע כיצד מורידים את האור הגנוז לעולם שלנו? על ידי ה"כן".

לעניות דעתי, יש תפקיד גדול לצדיקים בעולם הזה, כי הם עושים בדיוק את מה שנצטוו, בניגוד לרשעים שעושים ככל העולה על רוחם, "לא כן" לא עושים את שנצטוו.

למרות הנ"ל יש משהו באופיים של הרשעים שאין אצל הצדיקים. הצדיק עושה בדיוק מה שמצווה, ללא כל סטייה מהנאמר, לעומתו הרשע מביא את עצמו לידי ביטוי – החלק האני שבו מתבטא במעשיו. יש מעלה לרשעים שלא נמצאת אצל הצדיקים בכך שהם מבטאים את אישיותם ואת עצמם. אמנם הם אינם עושים את רצון ה', אך המימוש העצמי וביטוי "האני" בוודאי שיש מעלה בדבר.

כעת מובן המדרש: ⁹ אמנם אפשר לברוא אדם שבצדקותו יעשה את מה שציווה אותו ה', אך ללא ביטוי עצמי לאישיותו, בניגוד לרשע המבטא את ה"אני". משום כך מובא במדרש, שלכאורה, אין הקב"ה יודע איזו תכונה טובה יותר – של הצדיק עם ביטול האישיות מול בורא עולם או שמא של הרשע עם מיצוי ה"אני".

המדרש מגיע למסקנה שהצדיקים עדיפים, עדיף שאדם יעשה רק מה שאומרים לו, ולא יבטא שום דבר מאישיותו, מאשר אדם שיבטא את אישיותו, וילך לעשות נגד ציווי ה'. מובא במדרש: ¹⁰

"את מוצא שלשה שמות וקראו לו לאדם, אחד מה שקוראים לו אביו ואמו, ואחד מה שקוראים לו בני אדם ואחד מה שקונה הוא לעצמו, טוב מכולן מה שקונה הוא לעצמו, תדע לך שהרי בצלאל על ידי שקנה שם טוב זכה שיעשה מלאכת המשכן וכתוב נבחר שם מעושר רב מכסף ומזהב חן טוב (משלי כ"ב), מנין ממה שקראו בענין ראו קרא ה' בשם בצלאל, זה שאמר הכתוב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קהלת ז)... ובעלי שם טוב נכנסו למקום המתים ויצאו חיים, נדב ואביהוא נכנסו להקריב ויצאו שרופים והם משוחים בשמן המשחה וכתוב ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם (ויקרא ט') חנוניה מישאל ועזריה עלו לאתון נורא ויצאו חיים שנאמר באדן נפקין שדרך מישך ועבד נגו מגו נורא (דניאל ג'), ויום המות מיום הולדו נולדה מרים אין הכל יודעין, מתה נסתלק הבאר, נולד אהרן אין הכל יודעין מת נסתלק עמוד הענן נולד בצלאל אין הכל יודעין נתמנה למלאכת המשכן ידעו אותו הכל, טוב שם משמן טוב טוב שמו של בצלאל מבני אהרן שנמשחו בשמן המשחה שבצלאל הקב"ה מעיד עליו ראו קרא ה' בשם בצלאל".

⁹ עיין הערה 8.

¹⁰ תנחומא פרשת ויקהל סימו א'.

השם שהאדם קונה לעצמו הוא המובחר ביותר, על ידי עבודתו, על ידי אישיותו, על ידי מה שהוא עושה לעצמו.

יש במדרש השוואה מנוגדת בין אהרון, נדב ואביהוא לבין חנניה, מישאל ועזריה. כשהמדרש מעמיד את אלה מול אלה אין זה רמז בעלמא, אלא מצריך הדבר ביאור. מה הן אפוא כוונותיו הנעלמות של אותו מדרש?

חנניה, מישאל ועזריה באו לתקן את חטאו של אדם אחר – חזקיה, כיצד? חזקיה אמור היה להיות משיח אלא נתבע על כך שלא אמר שירה לאחר הנס שאירע לו.¹¹ מדוע לא אמר שירה? הלא כל אחד יודע שיש להכיר תודה למי שגמלך, למה אם כן לא אמר שירה? מתמיה הדבר עוד יותר שכן חזקיה היה מלך צדיק, ומטבע הדברים היה צריך להודות לבורא עולם על ידי שירה, ובכל זאת לא עשה זאת, מדוע? נענין במדרש שלפנינו:¹²

"המופת השביעי מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם חולה ויחיה ויעמוד מחליו, עד שבא חזקיהו מלך יהודה בחלותו ויחי מחליו, התחיל מתפלל לפני הב"ה ואמ' אנא ה' זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובצדקה ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי ונעתר לו, שני הוני מוסיף על ימין חמש עשרה שנה, אמ' לפני הב"ה רבון כל העולמים תן לי אות כי אעלה בית ה', אמ' לו אחז אביך כובש במזלות היה והיה משתחוה לשמש והשמש היה בורח מלפניו וירד במעליו עשר מעלות אם רוצה אתה ירד עשר מעלות או יעלה עשר מעלות, אמ' לפניו רבון כל העולמים לא אותן המעלות שירד יחזור ויעמד במקומו, שני כי לא ישוב הצל אחורנית במעלות אשר ירדה ונעתר לו הב"ה, שני הוני משיב את צל המעלות אשר ירדה, וראו כל מלכי ארץ ותמהו שלא היה כמהו מיום שנברא העולם, ושלחו לראות את המופת, שני וכן במליצי שרי מלך בבל המושלחים עליו

¹¹ עיין סנהדרין דף צ"ד.

¹² פרקי דרבי אליעזר פרק נ"א.

לדרוש את המופת אשר היה בארץ, וראה את המלכים ונתגאה לבו והראה להם את אוצרות של מלכי יהודה ואת אוצרות של בית קדשי הקדשים, ועוד שפתח את ארון הברית והראה להם את הלוחות ואמר להם בזה אנו עושים מלחמה ונוצחין, שני וישמח עליהם חזקיהו ויראם את כל בית נכותה את הכסף ואת הזהב ואת הנזמים ואת שמן הטוב ולא היה דבר אשר לא הראה חזקיהו בביתו ובכל ממשלתו, וכעס הב"ה עליו ואמ' לו לא דיך שהראת להם את כל אוצרות מלכי יהודה ואת כל אוצרות בית קדשי הקדשים אלא שפתחת להם את הארון והראית להם את הלוחות מעשה ידי, חייך הם יעלו ויקחו את כל אוצרות מלכי יהודה ואת כל אוצרות בית קדשי הקדשים, שני הנה ימים באים ואם ה' ונשא את כל אשר בביתך ואשר אצרו אבותיך עד היום הזה בבלה יובאו לא יותר דבר ותחת הלוחות יהיו בניך סריסים בהיכל מלך בבל, שני ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל, אלו הם חנוניא מישאל ועזריה שנעשו סריסים בהיכל מלך בבל ולא הולידו בנים, ועליהם הכתוב אומ' כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי".

חזקיה חטא בחטא הגאווה, ובגלל חטא זה סופו שיקחו את הלוחות, וצאצאיו יוצאי חלציו יהיו סריסים במלכות בבל. זהו התשלום למה שחזקיה רצה. מי הוא אותו חזקיהו?

אומרת הגמרא: ¹³

אוצר החכמה
13092

"אמר רב המנונא: מאי דכתיב: מי כהחכם ומי יודע פשר דבר? (קהלת ח') מי כהקדוש ברוך הוא שיוזע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו

¹³ מסכת ברכות דף י'.

לישעיהו. חזקיהו אמר: לית ישיעיהו גבאי, דהכי אשכחן באלהו דאזל לגבי אחאב (שנאמר: וילך אליהו להראות אל אחאב – מלכים א' י"ח). ישיעיהו אמר: לית חזקיהו גבאי, דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע. מה עשה הקדוש ברוך הוא – הביא יסורים על חזקיהו, ואמר לו לישעיהו: לך ובקר את החולה: שנאמר: בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישיעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו: כה אמר ה' (צבאות) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו' (מלכים ב' ג'). מאי כי מת אתה ולא תחיה – מת אתה – בעולם הזה, ולא תחיה – לעולם הבא. אמר ליה: מאי כולי האי? אמר ליה: משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה: משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו. אמר ליה: בהדי כבשי דרחמנא למה לך? מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא – לעבד. אמר ליה: השתא הב לי ברתך, אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מינאי בנין דמעלו. אמר ליה: כבר נגזרה עליך גזירה. אמר ליה: בן אמוץ, כלה נבואתך וצא! כך מקובלני מבית אבי אבא – אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. אתמר נמי, רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו: אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר: הן יקטלני לו איחל (איוב י"ג).

וכן מובא במסכת סנהדרין:¹⁴

"תנו רבנן: אין מעברין את השנה מפני הטומאה, רבי יהודה אומר: מעברין. אמר רבי יהודה: מעשה בחזקיה מלך יהודה שעיבר את השנה מפני

¹⁴ דף י"ב.

הטומאה, ובקש רחמים על עצמו, זכתיב כי מרבית העם רבת מאפרים

ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו (דברי הימים ב', ל"י)

חזקיה לא חפץ להוליד בנים, חוזר בו ה' מגזרתו ומחייהו. לאחר נס זה באים אנשי בבל לראות את הנס וחזקיה מראה להם את בית האוצרות, אין הוא מודה על הנס של בריחת חיל סנחריב, אינו אומר שירה ומעביר את השנה מפני הטומאה.

ארבעה עניינים קשורים לחזקיה:

א. אינו רוצה להוליד ילדים.

ב. אינו אומר שירה.

ג. מראה למלכי אומות העולם את אוצרות בית המקדש.

ד. מעביר את השנה מפני הטומאה.

צאצאיו (חנניה, מישאל ועזריה) תיקנו את מה שעשה חזקיה כמובא בגמרא:¹⁵

"רבי ירמיה בר אבא אמר: אלו בני אדם שאין בהן לחלוחית של מצוה, שנאמר: העצמות היבשות שמעו דבר ה' (יחזקאל ל"ז). רבי יצחק נפחא אמר: אלו בני אדם שחיפו את ההיכל כולו שקצים ורמשים, שנאמר: ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב וגו' (יחזקאל ח'). וכתוב התם והעבירני עליהם סביב סביב (יחזקאל ל"ז). רבי יוחנן אמר: אלו מתים שבבקעת דורא. ואמר רבי יוחנן: מנהר אשל עד רבת בקעת דורא. שבשעה שהגלה נבוכדנצר הרשע את ישראל היו בהן בחורים שהיו מגנין את החמה ביופ"ן, והיו כשדיות רואות אותן ושופעות זבות. אמרו לבעליהן, ובעליהן למלך. צוה המלך והרגום, ועז"ן היו שופעות זבות. צוה המלך ורמסום.

¹⁵ סנהדרין דף צ"ב:

תנו רבנן: בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, אמר לו הקדוש ברוך הוא ליחזקאל: לך והחיה מתים בבקעת דורא. כיון שהחיה אותן, באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו".

באותה עת כשחנניה, מישאל ועזריה מסרו את נפשם על קידוש השם הייתה, ככל הנראה, זכות גדולה עד כדי כך שה' אומר ליחזקאל: "לך והחיה מתים", ואלו מתים הוא החיה? את הרשעים ביותר שיש לעם ישראל, שאין להם לחלוחית של מצווה. כיצד קשורים חנניה, מישאל ועזריה לאותם רשעי ישראל? נעין במדרש שלפנינו:¹⁶

"נבוכדנצר העמיד צלם והפריש עשרים ושלשה מכל אומה ואומה, ועשרים ושלשה מכל ישראל, על דעת ר' שמעון לא עבדו ישראל עבודת כוכבים הא כיצד, נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה שלשה, ושלשה מכל ישראל, וחנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל עמדו ומיתו על עצמן ולא עבדו עבודת כוכבים, הלכו להם אצל דניאל, אמרו לו רבינו דניאל, נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה שלשה ולנו הפריש מכל ישראל מה אתה אומר לנו נסגוד ליה או לא, אמר להם הנה הנביא לפניכם לכו אצלו, הלכו להם מיד אצל יחזקאל, אמרו לו כמו שאמרו לדניאל נסגוד ליה או לא, אמר להם כבר מקובל אני מישעיה רבי חבי כמעט רגע עד יעבור זעם (ישעיהו כ"ו), אמרו ליה מה את בעי דיהון אמרין הדין צלמא סגדין ליה כל אומיא, אמר לון ומה אתון אמרין, אמרו ליה אנן בעינן נתן ביה פגם דניהוי תמן ולא נסגוד ליה, בגין דיהון אמרין הדין צלמא כל אומיא סגיז ליה לבר מישראל, אמר להם אם כדעתכם המתינו לי עד שאמלך בגבורה הה"ז באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את

¹⁶ שיר השירים רבה פרשה ז',

ה' וישבו לפני (יחזקאל כ'), ומי היו אלו חנניה מישאל ועזריה, אמר לפני הקב"ה רבש"ע חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמך, מתקיים את עליהן או לא, אמר לו אני מתקיים עליהם הה"ד בן אדם דבר את זקני ישראל ואמרת אליהם וגו' (יחזקאל כ') הלדרוש אותי אתם באים, מאחר שגרמתם לי להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולהגלות בני לבין האומות ואחר כך אתם באים לדרשני, חי אני אם אדרש לכם (יחזקאל כ'), באותה שעה בכה יחזקאל וקונן והילל בעצמו ואמר ווי לשונאי ישראל אבדה שארית יהודה, שלא נשתייר מיהודה אלא אלו בלבד שנא' ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה (דניאל א') וזו תשובה באה להם והוה בבי ואזיל, כיון דאתא אמרו ליה מה אמר לך הקב"ה, אמר להם אינו מתקיים עליכם, אמרו לו בין מתקיים בין שאין מתקיים אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו, תדע לך שהוא כן, שעד שלא באו אצל יחזקאל מה אמרו לו לנבוכדנצר לא חשחין אנחנו על דנה פתגם להתכותך הן איתי אלהנא די אנחנו פלחין יכל לשבותנא (דניאל ג'), לאחר שבאו אל יחזקאל ושמעו התשובה אמרו לנבוכדנצר והן לא ידיע ליהוא לך מלכא (דניאל ג'), בין מציל בין לא מציל ידיע ליהוא לך מלכא די לאלהין לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד, מן דנפקין מן גביה דיחזקאל נגלה הקב"ה ואמר לו יחזקאל מה את סבור שאיני מתקיים עליהם מתקיים אני עליהם כודאי הה"ד כה אמר ה' אלהים עוד זאת אדרש לבית ישראל.... (יחזקאל ל"ו).

כאשר הלכו חנניה, מישאל ועזריה הם לא ידעו שה' יציל אותם, מה אירע פתאום, איזה מהפך חל כאשר נכנסו והקריבו את עצמם?

על פי מה שנאמר לעיל, אנו מעמידים את חנניה, מישאל ועזריה מול חזקיה, ובמדרש ויקהל אנו מעמידים את נדב ואביהוא מול חנניה, מישאל ועזריה.¹⁷ מהו הצד השווה בין חזקיה, נדב ואביהוא העומדים כולם מול חנניה מישאל ועזריה? כולם לא צייתנים, הם אינם עושים את מה שנצטוו: נדב ואביהוא מקריבים אש אשר לא ציוה אותם ה'; חזקיה הולך ועושה חשבונות, הוא אינו מציית למצוות "פרו ורבו", הוא מעֲבֵר מפני הטומאה – דבר שה' לא ציווה אותו.

מדוע? מדוע כל הנ"ל עושים מעשים שלא נצטוו? ככל הנראה, הם רוצים להיות צדיקים ברמה גבוהה יתר על המידה, לתת מ"האני" שלהם, מהאישיות שלהם לה', הם רוצים להיות יותר מהצדיק, שכן הצדיק עושה את מה שהוא מְצַוָּה, אבל הם רוצים להתקרב יותר. הם חושבים שכך צריך להיות, ולפיכך יש להם "אני" ויש להם גאווה. אדם שרוצה להראות את עצמו הוא צומח מתוך גאווה פנימית, ולכן המדרש שבו מתואר שחזקיה הראה את האוצרות מיוחס אליו סוג של גאווה, כשה' רואה שני סוגי אנשים: צדיקים שעושים מה שנאמר להם, ולעומתם רשעים שעושים מעשים אשר לא נצטוו עליהם (אין מדובר על רשעים העושים למען תאוות לבם אלא עושים זאת למען שמו של ה'), ויחד עם זאת יש להם יצירתיות משלהם להביע מבחינתם את עבודת ה', אכן מתוך שני סוגים אלה, ה' אינו יודע במה לבחור. גם למסקנה בוחרים בצדיקים, לא בנדב ואביהוא ולא בחזקיה. המדרש אמנם בחר בצדיקים, אך יחד עם זאת בא לומר שיש כאן ערך חיובי, ויש לתת לו כיוון חיובי, נכון שכרגע הוא אצל הרשעים, אלא צריך לדעת לנווט אותו נכון.

יחזקאל אומר שיש עוד אנשים שעשו מעל ומעבר – חנניה, מישאל ועזריה, גם הם אינם בין הצייתנים הגדולים ביותר, אך זהו אי ציות טוב, זו יצירתיות אשר מתקבלת. כיצד נבחין בין יצירתיות טובה ליצירתיות שאינה טובה? מתי יש כוח לבטא את האישיות של האדם, ומתי אין אומרים זאת? נתבונן שוב בפרשות "ויקהל-ופקודי". בפרשת "פקודי" מוזכר פעמים רבות: "כאשר ציוה ה' את משה", ולעומת פסוק זה בפרשת "ויקהל" קיים פסוק שהוא ההפך הגמור מ"כאשר ציוה ה' את משה" – "נדיב לבו". האדם בפרשת "ויקהל" נותן מדעתו ומאישיותו, הוא יכול לבטא את לבו במעשה. איפה החלוקה בין היצירתיות והצייתנות?

¹⁷ עיין הערה 10.

בדברים השייכים ללב, למחשבה ולכוונה מוטלת עלינו החובה להיות יצירתיים, אך כשמגיעים לשלב במעשה לא נדרש מאתנו להיות יצירתיים, כי אם מצווים בבחינת "כזה ראה וקדש". אל תניח שני זוגות תפילין, אבל במחשבה ודאי החשיבה צריכה להיות: "לו יכולתי הייתי מניח שני זוגות תפילין, יותר ממה שאני יכול".

בלב צריך להיות דרור, לתת חופש, לתת ליצירתיות לפעול, ולעומת זאת במעשה צריך לפעול במדויק לפי מה שנצטוונו. הדבר בא לידי ביטוי היטב במילים: "נדיב לב" מול "ויעש כאשר ציוה ה'".

חזקיה עושה חשבונות מול ה' אשר ציווה לפרות ולרבות, המלך פועל בחוסר צייתנות במעשה ובעיבור השנה. כשבאים מלכי האומות וחזקיה מראה להם את כלי המקדש, אומר לו ה': "משם אתה לוקח דוגמה? שם הלא נאמר מפורשות: "כאשר ציוה ה' את משה", ואתה חזקיה מראה להם את ההפך?"

נאמר בהגדה של פסח:¹⁸

"יעץ מחרף לנופף אוו, הובשת פגרו – בלילה

כרע כל ומצבו באישון – לילה

לאיש חמדות נגלה רז חזות – לילה

ויהי בחצי הלילה"

סנחריב התגאה בכך שהוא יכול להרוג את כולם, אך לדאבונו הרב ולשמחתנו הרבה, הרגו ה' בלילה. על פי חז"ל סיפור סנחריב אירע בליל הסדר, מה המיוחד בלילה זה של פסח?

אומר התוספות במסכת פסחים:¹⁹

"ונאמר לפניו שירה חדשה וכן נודה לך שיר חדש על גאולתנו – דהכי

תניא במכילתא כל השירות לשון נקבה חוץ משירה דלעתיד דלשון זכר

כלומר שהנקבה יש לה צער לידה אף כל הנסים יש אחריהם צער חוץ

מלעתיד שאין אחריה צער וכן יסד הפייט בזולת אי פתרוס שירות אלה

¹⁸ המחרף הוא סנחריב.

¹⁹ דף קט"ז: ד"ה "ונאמר לפניו".

לשון נקבה מיוסדים כי תשועתם כיולדה וגוי תוקף שיר אחרון בזכרים לא יולדים שירו לה' שיר חדש כו' וגרסינן שם מן הזבחים ומן הפסחים שחגיגת ארבעה עשר נאכלת קודם לפסח לפי שהפסח נאכל על השובע".

מה ההבדל בין שירה לשיר? לעתיד לבוא יהיה "שיר" ובעבר היתה "שירה", שכן אחרי שירה תמיד יש צרות.

אבל אולי אפשר לומר אחרת על פי הגמרא במסכת ברכות:²⁰

"אמר רבי אבא: הכל מודים, כשנגאלו ישראל ממצרים – לא נגאלו אלא בערב, שנאמר: "הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה" (דברים ט"ז), וכשיצאו – לא יצאו אלא ביום, שנאמר: "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה" (במדבר ל"ג). על מה נחלקו – על שעת חפזון: רבי אלעזר בן עזריה סבר: מאי חפזון – חפזון דמצרים, ורבי עקיבא סבר: מאי חפזון – חפזון דישאל. תניא נמי הכי: הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה – וכי בלילה יצאו? והלא לא יצאו אלא ביום, שנאמר: ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה? אלא: מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב".

שני חלקים היו לגאולת מצרים: גאולה מעבדות בלילה ויציאה ביום. מדוע יושבים בכל זאת כל הלילה ולא מתייחסים באותה מידה ליום? מדוע הקב"ה חילק את הגאולה לשתיים?

לילה ויום – אינם רק הגדרה של זמן, אלא גם סמל. בלילה האדם פאסיבי בניגוד ליום. בלילה האדם אינו יכול להיות לא צייתן, הכל בא מלמעלה; לעומת זאת ביום צריך לעבוד, לעשות משהו יצירתי.

גאולת מצרים הייתה 'אתערותא דלעילא' – עם ישראל לא בא לידי ביטוי ביצירתיותו, שכן למעשה, לעם ישראל לא מגיע להיגאל. פעמים רבות אנו רואים בדברי חז"ל שהיחס בין האיש והאישה הוא שהאישה פסיבית, מקבלת, ולכן כשרוצים לשבח על דבר שהוא נסי ופלאי לחלוטין אזי צריך לומר "שירה", כי שם האדם אינו פועל אלא מקבל. לעתיד

²⁰ דף ט"ו.

לבוא יצטרכו לומר "שיר" מפני שלעתיד לבוא האדם צריך להיות פעיל ויצירתי. בגאולה לא ניתן יהיה להסתמך רק על איתערותא דלעילא.
מובא בר' צדוק:²¹

"דלעתיד לבוא נאמר שיר חדש לשון זכר ובמצרים שירה לשון נקבה, היינו כמו שנאמר "אשה מזרעת תחילה יולדת זכר" (מסכת ברכות ס'). מה שאין כן במצרים היה איש מזרע תחילה האיתערותא דלעילא קודמת, ואיתערותא דלעילא ודלתתא הם מיין דוכרין ומיין נוקבין כידוע ובתשרי כבנים ואבות עצמם היה הזכור קודם דהיינו לעולם כח הפועל ואחר כך הנפעל רק שאיתערותא דלתתא קדמה לאיתערותא דלעילא..."

לעתיד לבוא תהיה 'איתערותא דלתתא'. בשירה הייתה 'איתערותא דלעילא', ומובן כעת מדוע חזקיהו המלך לא יכול לומר שירה מפני אישיותו היצירתית, הלוא היא אישיותו של משיח. חזקיהו פועל, ולא צייתן לחלוטין, אין הוא אומר שירה שכן הוא רוצה לומר שיר. לא מתאים לחזקיהו שלאור יום ימותו מספר רב של אנשים, הוא רוצה לפעול במשהו ורוצה להודות לה' בנוסח של שיר. על כך עונה לו ה' שקודם אומרים שירה, ורק אחר כך אומרים שיר. קודם איתערותא דלעילא, ורק אז מתחיל האדם עם היצירתיות לפעול.

בעולמנו פועלת היצירתיות בעולם הלב והמחשבה, אך לא בעולם המעשה. אנו עדיין נמצאים בשלב של שירה, ולעתיד לבוא גם המעשים יהיו יצירתיים. הדרך הסלולה בעולמנו היא החל במחשבה במעשים של 'איתערותא דלעילא' ומתוך כך נגיע לכוח היצירתיות בכל מעשה שהאדם פועל.

טעותו של חזקיהו הייתה בכך שרצה להקדים את המאוחר, רצה לומר שיר עוד בטרם הווייתנו באוירה של יצירתיות; ובפועל הוא דילג על שלב אחד בגאולה. חנניה, מישאל ועזריה באו ותיקנו, כי גם עם היצירתיות שלהם הם עשו משהו משלהם.
נענין שוב במדרש המובא לעיל.²²

²¹ דברי סופרים ליקוטי אמרים בעניין שמשון.

²² הערה 10.

שלושה שמות קוראים לו לאדם: יש שקוראים לו אביו ואמו ויש את מה שהאדם קונה לעצמו. דברינו לעיל אודות צייתנות ויצירתיות מכוונים לאותו מדרש, ובאים לידי ביטוי בקשר לבצלאל שעשה בדיוק את מה שציווה אותו ה' בכוונה, בחשיבה ובהבנת הדברים. בצלאל נתן את הפן האישי ובתכונתו הוא משלב בין שני החלקים: בחלק של הלב נתן את הפן האישי, ובחלק של העשייה: "ויעש כאשר ציווה אותו ה'".
נאמר בהגדה של פסח:

"רשע – מה הוא אומר? מה העבודה הזאת לכם? לכם ולא לו. ולפי

שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר ואף אתה הקהה את שיניו ואמור

לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים ואילו היה שם לא היה נגאל"

ובכל זאת למה הרשע נגאל? שני חלקים הייתה לגאולת ישראל בלילה וביום. הרשעים יצאו יחד עם בני ישראל ביום, כי אותו רשע רצה לבטא את היצירתיות שבו, ולכן יצא עם היום המסמל את היצירתיות.

גאולת הלילה מבטאת את האיתערותא דלעילא ללא יצירתיות, ולכן בגאולה זו אכן הרשע לא היה נגאל. אך בגאולה העתידה, היא גאולת היום (איתערותא דלתתא) יפעילו אותם הרשעים את היצירתיות שבהם ויזכו להיגאל.²³

נזכה בעזרת השם שיתקיים בנו הפסוק: "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות"²⁴ כל הנפלאות שהיו לנו במצרים יהיו רק זכר בעלמא ויתגמדו לעומת גודל הנפלאות לעתיד לבוא, ועל זה הוסיף המדרש בתהלים:²⁵

"גדולים מעשי ה'. הוא גדול כדכתיב גדול ה' ומהולל מאד (תהלים מח,

ב), ומעשיו גדולים, וכן הוא אומר הגדיל ה' לעשות עם אלה (תהלים קכו

ב), ומה שכן, מי שהוא עושה אותן מלבישו הוד והדר, שנאמר הוד

והדר פעלו, וכן הוא אומר יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם

(תהלים צ טז). זכר עשה לנפלאותיו. כל מה שעשה לצדיקים בעולם הזה לא

²³ אין המדובר ברשעים ההולכים אחר תאוות לבם, אלא אלה שעושים לשם שמים אך לא כמו שנצטוו, ציווי יתר על המידה לא אפשרי בעולם הזה עולם המעשה אלא רק במחשבה.

²⁴ מיכה פרק ז'.

²⁵ מזמור קי"א.

כלום הוא, אלא זכר הוא, אבל כשיעשה לעולם הבא צדקתו עומדת לעד,
וכן הוא אומר צדקתך צדק לעולם (תהלים קיט קמב)."